

УДК 378.015.311:7

ДУХОВНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ ЯК ЦІННІСТЬ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МИСТЕЦЬКИХ ДИСЦИПЛІН

Ганна Покатильська

*Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького***Анотація:**

У статті розглянуто поняття «духовність», проаналізовано наявні підходи до нього, висвітлено його зміст і структуру. Духовність особистості представлена як цінність професійної підготовки майбутнього вчителя мистецьких дисциплін, що забезпечує здатність вчителя виконувати різні психолого-педагогічні завдання у процесі педагогічної діяльності. Постає учителя особлива в навчально-виховному процесі. Учитель, який викладає мистецькі дисципліни, повинен бути своєрідним прикладом і носієм високих духовних, етичних і моральних якостей.

Анотация:

Покатильская Анна. Духовность личности как ценность профессиональной подготовки будущего учителя художественных дисциплин.

В статье рассмотрено понятие «духовность», проанализированы существующие подходы к нему, его содержание и структура. Духовность личности представлена как ценность профессиональной подготовки будущего учителя художественных дисциплин, которая обеспечивает способность учителя решать различные психолого-педагогические задачи в педагогической деятельности. Фигура учителя особая в учебно-воспитательном процессе. Учитель, который преподаёт художественные дисциплины, должен быть своеобразным примером и носителем высоких духовных, этических и моральных качеств.

Resume:

Pokatyl's'ka Ganna. Spirituality as a person value training of the future teacher of art disciplines.

The article deals with the concept of "spirituality"; it provides the analysis of the available approaches to it, its content and structure. Spiritual identity is represented as the value of a future Art teacher's professional training, which provides the teacher's ability to solve various psychological and pedagogical tasks in teaching activities. The personality of teacher is special in the educational process. The teacher who teaches art courses ought to be an example of high spiritual, ethical and moral qualities.

Ключові слова:

духовність, особистість, професійна підготовка, педагогічна майстерність.

Ключевые слова:

духовность, личность, профессиональная подготовка, педагогическое мастерство.

Key words:

spirituality, personality, professional training, pedagogical skills.

Постановка проблеми. У сучасних умовах, коли духовне відродження України набуває дедалі більшої ваги, особливе значення в суспільстві надається розвитку основ духовності в майбутнього покоління нашої країни. Відчуженість від культури, знецінення престижу інтелектуальної діяльності, заниження моральних критеріїв своєї та чужої поведінки – ось ці проблеми, що впливають на формування життєвої позиції.

Необхідність ціннісних орієнтирів у людській діяльності веде до концептуального переосмислення змісту гуманітарної освіти. У педагогічній науці утверджується положення, за яким «зміст професійної підготовки вчителя, що акумулює в собі сукупність загальнолюдських ідей і цінностей, професійно гуманістичних орієнтацій і якостей особистості, універсальних способів пізнання й гуманістичних технологій педагогічної діяльності, має бути орієнтованим на духовно-пізнавальну та ціннісну активність особистості студента, розгортання його здатності до соціальної дії, на формування цілісної особистості педагога-професіонала» [3, с. 44]. Реалізація цих завдань багато в чому залежить від усвідомлення значущості художньої освіти, яка орієнтує на максимальне використання в освітньому процесі гуманістичного потенціалу мистецтва, його здатності поєднувати завдання освіти з духовним, моральним, естетичним вихованням особистості.

Перед вищими навчальними закладами постає завдання підготовки відповідального громадянина, який був би здатний самостійно оцінюва-

ти події, що відбуваються, й будувати свою діяльність відповідно до інтересів тих, хто його оточує. Виконання цього завдання пов'язане з розвитком і формуванням духовності у студентів у процесі навчання.

За роки незалежності нашої країни розроблено багато державних документів у галузі освіти і виховання, що визначають основні напрями їх розвитку. Так, у Законі України «Про Освіту» зазначено:

Освіта – основа інтелектуального, культурного, духовного, соціального, економічного розвитку суспільства й держави. Метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей, формування громадян, здатних до свідомого суспільного вибору, збагачення на цій основі інтелектуального, творчого, культурного потенціалу народу, підвищення його освітнього рівня, забезпечення народного господарства кваліфікованими фахівцями [7].

Кожна епоха має свою парадигму та модель освіти. Потреба в трансформації змісту освіти взагалі та суспільствознавчої зокрема акцентує увагу на результатах навчання, причому показником їх є не тільки сума засвоєної інформації, але й здатність людини успішно реалізовувати власні життєві цілі та пріоритети [16, с. 50].

У сучасних умовах соціальний запит вимагає від вчителя не тільки контролю та оцінювання знань учня зі шкільних предметів, але й вихован-

ня людини, яка буде самостійно жити після закінчення школи, без догляду вчителів. Необхідно закласти в свідомості учня такий ідеал справді гідної людини, який би він наслідував упродовж свого життя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема розвитку духовності особистості знайшла своє відображення у фундаментальних працях відомих мислителів Г. Сковороди, П. Юркевича, а також у роботах Т. Тюрині, О. Киричука, З. Карпенко, Т. Ільїної, В. Рашковської та інших. В основу їх поглядів покладено ідеалістичний підхід до визначення поняття «духовність».

Ряд дослідників підкреслюють у своїх роботах естетичну значущість духовності для особистості (К. Ушинський, В. Сухомлинський, Л. Виготський, З. Гіптерс, А. Фасоля, К. Журба, Н. Долгая, Г. Шевченко, П. Щербань, В. Сагатовський, А. Масол).

Наукові передумови вивчення окресленої проблеми містяться в досягненнях психологів у сфері дослідження особистості (Ж. Юзвак, І. Бех, А. Зеліченко, І. Матюша, О. Помиткін, В. Пошатаєв).

Проаналізувавши літературні джерела з проблеми духовності особистості, ми дійшли висновку про те, що ці питання вивчаються різними галузями соціо-психологічних і педагогічних наук, однак недостатню наукову розробку мають методи впливу на розвиток духовності майбутніх викладачів.

Сучасний учитель – це вчитель із високою професійною компетентністю, розвиненими творчими, дослідницькими здібностями, високим рівнем інтелігентності, духовно-морального потенціалу, конкурентоздатності, ерудованості, здібностей до безперервної освіти.

Формулювання цілей статті. Метою нашої статті є дослідження феномену духовності як критерію професійної компетентності майбутнього вчителя мистецьких дисциплін.

Виклад основного матеріалу дослідження. Природним етапом розвитку суспільства є звернення до духовного потенціалу людства. Питання духовності стає все більш актуальним у сучасному суспільстві. На сьогодні є більше ніж 360 визначень поняття «духовність». Така різноманітність зумовлена передусім об'єктивною багатозначністю цієї категорії [1, с. 143].

На думку більшості зарубіжних і вітчизняних дослідників, без культу духовності людство загине. Учені-гуманісти кінця ХХ століття теоретично осмислювали та практично розв'язували проблему духовного ренесансу людини й суспільства через різні науки: педагогіку, психологію, філософію, етику, релігієзнавство, соціологію тощо.

Тому ми розглядаємо досліджувану категорію з різних наукових позицій. Так, у деяких пси-

хологічних словниках її тлумачать як індивідуальне виявлення двох фундаментальних потреб у загальній системі мотивів діяльності: ідеальної потреби пізнання й соціальної потреби правильно жити, активно діяти для себе й «для інших». Під духовністю, як правило, розуміють першу з цих потреб, під душевністю – другу [14, с. 367].

«Духовність» має багато аспектів дослідження. У філософських науках є багато варіантів трактування цього поняття.

Із погляду ідеалістичного підходу у філософії, поняття «духовність» – це не інтелектуальна діяльність людини й не її естетичний рівень; воно стосується релігії.

І. Шафаревич подає таке визначення досліджуваного поняття: «коли людина відчуває ці (духовні) зерна з інших світів, то життя для неї набуває змісту та краси, а без цього людина бездуховна й починає з ненавистю ставитися до життя». Основою всіх релігій (навіть найдавніших і первинних) є розуміння того, що наше життя сприймається завдяки іншим загадковим подіям, що відбувалися чи колись дуже давно, на початку століть, чи у якихось інших світах [6, с. 103].

Т. Ільїна вважає, що в сучасних умовах відродження духовності має відбуватися через звернення до Бога. На її думку, це надійна дорога до оздоровлення нашої нації і запорука становлення державності [9, с. 112].

Геніальний Г. Сковорода писав, що людина народжується двічі: фізично й духовно. Біля духовної колиски стоїть духовний наставник – учитель, який стає дитині другим батьком, матір'ю, бо прищеплює її душі високі моральні якості віри, надії, любові, глибокої поваги до рідної землі, свого роду, народу, держави. Духовне народження Г. Сковорода вважав істинним, оскільки людина досягає «божественне в собі», а зародки її духовності є в серці від народження, але вони не одразу усвідомлюються, бо їм протистоять могутні сили темної тілесності.

Духовну людину, на думку Г. Сковороди та інших українських мислителів, творить шлях добра: через пізнання, усвідомлення й розуміння своєї істинної духовної природи, свого призначення у світі, до чого людину закликає вчення Христа: «Бог і щастя – недалеко вони. Близько вони. У серці й у душі твоїй» [5, с. 15].

Практична реалізація філософської «ідеї серця» Г. Сковороди простежується у творчому доробку філософа й педагога П. Юркевича. У працях «Серце і його значення в духовному житті людини за вченням слова Божого», «Читання про виховання», «Курс загальної педагогіки з додатками» він наголошує, що світ має цінність не лише для розуму людини, а для її волі та серця. Педагогічно обґрунтував філософську ідею духовності та уявив її як процес становлення й розвитку, постійного самовдосконалення П. Юркевич у

«Курсі загальної педагогіки...». Учений пише, що лише істинне пізнання справжньої сутності духу уможливує правильне виховання, надає духові можливість виявити в дійсному житті свою справжню сутність [5, с. 15].

У праці Т. Тюрині «Основи духовної педагогіки» проблема розвитку й формування духовності пов'язана з обґрунтуванням ідеї, згідно з якою людина є не лише біосоціальною істотою, а й має духовне ество. Завдяки душі вона долає свою природно-фізичну та соціальну обмеженість у просторі й часі, виривається в безмежність духовного буття, усвідомлює свій космічний статус, місце і роль у Всесвітньому Універсумі. Для обґрунтування концепції сутності людини авторка використовує нетрадиційні для нашої наукової літератури теорії. Зокрема Т.Тюріна показує, що італійський психіатр і психолог Р. Ассаджолі, трактуючи людину як цілісну істоту, особливу увагу приділяє розкриттю та розвитку духу людини, розглядає зміст, етапи, шляхи духовної еволюції «внутрішньої» людини. У книзі «Психосинтез: теорія та практика» він наголошує на тому, що розвиток духовності людини – це «довге й нелегке мандрування через незнані, невідомі землі, повне несподіванок, труднощів і навіть небезпеки». Учений передбачає радикальне перетворення «нормальних» рис особистості, пробудження прихованих раніше можливостей, вознесіння свідомості до нових для неї сфер, а також нову внутрішню спрямованість діяльності.

Р. Ассаджолі в еволюції людини виділяє різні етапи становлення духовності особистості: від пізнання свого внутрішнього світу до з'єднання, злиття з Богом. Духовність, на його думку, це осягнення сутності Буття, приєднання до загального Життя й ототожнення з ним [5, с. 15].

За концепцією духовної еволюції О.Киричука та З.Карпенко, людина як цілісна особа у своєму розвитку проходить етапи від моносуб'єкта до полі- і метасуб'єкта. Метасуб'єкт – це вищий духовний рівень розвитку людини, на якому вона визначає своє ставлення до буття взагалі, відповідає на питання про кінцеві цілі та універсальні цінності існування. Характеризуючи людину такого рівня розвитку, О. Киричук і З. Карпенко пишуть, що метасуб'єкт визначається у своїх стосунках із Творцем і Вічністю. Життя метасуб'єкта оцінюється з огляду на його здатність здійснити подвиг в ім'я основоположних життєвих цінностей: гуманізму, справедливості, творчості тощо. Метасуб'єкт стурбований гармонізацією своїх відносин зі світом, Космосом, що може суперечити традиційним уявленням про добро і зло. О. Киричук і З. Карпенко вважають, що суб'єкт цього рівня бачить відносність моральних критеріїв поведінки та діє відповідно до свого розуміння вищого блага. За словами авторів, об'єктом духовності на рівні суб'єкта є життя, абсолютна

істина, Бог, тобто сфера вищих, фундаментальних сутностей Буття. Метасуб'єкт спрямований на творчість як унікальну духовну настанову – діяти за законами краси. Як метасуб'єкт людина гармонізує життя, досягає відчуття єдності з Космосом завдяки розширенню індивідуальної свідомості й ототожненню з Вищою сутністю [10, с. 6–11].

В. Рашковська підкреслює, що саме через православну культуру особа розвиває духовність, набуває духовного досвіду (його не може дати світська культура). Набувши духовності, людина несе її в життя світської культури: сферу освіти, науки, мистецтва, управління, економіки. Звідси випливають природні вимоги єдності обох сфер культури в питаннях духовності [15, с. 160].

Отже, поняття «духовність» розкривається не тільки з погляду ідеалістів, а й вивчається завдяки естетичному підходу до цієї проблеми у філософії.

У «Філософському енциклопедичному словнику» за редакцією С. Аверинцева дається визначення «духовної похідної», яка характеризується як похідна свідомості в суспільній формі (релігійної, філософської, політичної, правової, наукової, моральної, художньої свідомості), засобом якої індивід інтегрується з соціальною системою. Це не лише об'єктивна система відношень і взаємодій, у межах якої відбувається перетворення, відтворення і поширення духовно-культурних цінностей, але й сам процес утворення понять, уявлень, ідей, теорій . а також ідейно-практичні компоненти суспільної життєдіяльності людей (спілкування) [5, с. 15].

За визначенням сучасного представника педагогічної думки Є. Помиткіна, – духовність, – «це специфічна людська якість, що характеризується усвідомленням єдності Буття й зумовлює прагнення людини до гармонії зовнішнього й внутрішнього світу, спрямовує особистість до пізнання та самопізнання, творчості, самовдосконалення й гуманістичної поведінки» [13, с. 14].

«Духовність, – пише Г.Шевченко, – інтегрована властивість особистості, що проявляється в необхідності жити, творити згідно з ідеалами істини, добра і краси, виступає як показник рівня людських стосунків, почуттів, морально-етичної, громадської позиції, здатності до співпереживання, жалю й милосердя» [20, с. 26].

О. Олексюк визначає духовність як сутнісну якість людини, яка активно прагне знайти найвищий сенс свого існування, співвіднести своє життя з абсолютними цінностями, а отже, й прилучитися до духовного універсуму загальнолюдської культури [5, с. 15].

С. Ожогов підкреслює, що духовність належить до розумової діяльності, до галузі духу (у значенні свідомості, мислення, психічних здібностей, тобто того, що спонукає до діяльності; поча-

ток, що визначає поведінку, духовні інтєреси) [18, с. 34].

В. Сагатовський розглядає духовність людини як спосіб увиходження її до ноосфери на основі колективної енергії, що перебуває поза окремим людським тілом і впливає на долю історії людства, поведінку окремих особистостей і розвиток планети загалом [17, с. 154–155].

Ще на початку ХХ століття В. Вернадський створив духовно-інтелектуальну теорію «ноосферної людини», увівши поняття «ноосфера». Він розумів її як глобальне інтелектуальне та моральне вдосконалення людства на тлі демократизації державної влади через соціальне та духовне єднання зі збереженням «єдиної людської особистості; через союз праці, розуму, наукової думки на рівні особистість – людство, із метою підтримки організованої біосфери й навіть «створення» нових форм життя людства».

Філософи В. Вернадський, М. Бердяєв, В. Соловйов, П. Флоренський уявляли людину сутністю Всесвіту, головною цінністю світобудови, а шлях до будь-якої духовності вбачали у злитті людини з Космосом. Духовна людина живе творчою, піднесеною діяльністю й реалізує себе згідно з універсальними законами Природи й Космосу, гармонізуючи життя на планеті, прагнучи уникнути глобальної катастрофи [5, с. 15].

Отже, з філософських позицій можна виділити три підходи до розуміння сутності духовності:

1) ідеалісти вважають, що духовність – це релігійне надбання, її розуміння відбувається завдяки злиттю з Творцем-Богом. Розвиток духовності – постійне самовдосконалення; людина повинна мати гідність і постійно її виявляти [5, с. 15]. Духовність – єдність православної та світської культури [15, с. 160];

2) естетичний підхід у філософії до проблеми духовності виокремлює її як специфічну людську якість, що характеризується усвідомленням єдності буття й зумовлює прагнення людини до гармонії зовнішнього й внутрішнього світу [13, с. 14];

3) космополітичний підхід розглядає духовність як спосіб увиходження людини до ноосфери [17, с. 154–155]. Духовність – шлях єднання людини з Космосом [5, с. 15].

Розкриття сутності поняття духовності не залишило байдужими психологів, таких, як К. Юнг, М. Боришевський, І. Бех, О. Зеліченко, Ж. Юзвак та інші.

За К. Юнгом, слово «дух» має широкий спектр значень – від уявлення Спінози про дух, як якість єдиної субстанції, тверджень гілогізму про те, що «дух є властивістю матерії» тощо, до поглядів на дух, як таке, що співвідноситься з психічними властивостями, функціями, якостями на противагу «душевним» почуттям. В останньому випадку дух поєднує в собі інтелект, волю, пам'ять, уяву, творчу силу й натхнення. «Коли ми

говоримо, що особистість «духовна», це означає, що людина всебічно розвинена й сповнена ідей, вражає дотепністю й раптовими спалахами «думок».

Дослідник доходить висновку, що дух присутній насамперед «у сфері феноменів свідомості» [22, с. 211].

За визначенням, наведеним у психологічному словнику, духовність – це «специфічна людська якість, що характеризує мотивацію та зміст поведінки особистості, являє собою позицію ціннісної свідомості, характерну для всіх її форм – моральної, політичної, релігійної, естетичної, художньої, але особливо суттєвої у сфері моральних відносин» [14, с. 376].

У психології досить типовим є розгляд духовності як «індивідуальної вираженості в системі мотивів особистості двох фундаментальних потреб: ідеальної потреби пізнання та соціальної потреби жити, діяти «для інших» [18, с. 645].

Проте таке визначення не розкриває причин цієї індивідуальної вираженості, а лише констатує її відображення в мотиваційній сфері особистості. До того ж необхідність діяти тільки для інших обмежує світогляд людини, усуваючи її саму з єдиної картини світу, що уявляється досить суперечливим і неприродним [22, с. 211].

У психологічному розумінні «духовність», як зазначає Ж. Юзвак, – це творча здатність людини до самореалізації та самовдосконалення, що зумовлюється такими особливостями когнітивно-інтелектуальної, чуттєво-емоційної та вольової сфер, які є необхідними для успішного формування та реалізації потреби в цілеспрямованому пізнанні та утвердженні в її життєдіяльності істини, загальнолюдських етичних та естетичних цінностей, усвідомлення єдності себе та Всесвіту» [21, с. 376].

М. Боришевський розглядає духовність як багатовимірну систему «утворень у свідомості та самосвідомості людини, у яких віддзеркалюються її найбільш актуальні потреби, інтереси, погляди, ставлення до навколишньої дійсності й до себе самої як соціального індивіда. Специфічною ознакою цих утворень, що виступають у формі ціннісних орієнтацій, певних особистісних характеристик, є поєднання з провідними життєвими цілями, прямий чи опосередкований зв'язок із моральністю» [4, с. 147].

І. Бех зазначає, що «Духовність передбачає вихід за межі егоїстичних інтересів, особистої користі й зосередженість на моральній культурі людства» [2, с. 126].

У праці О. Зеліченка «Психологія духовності» подається оригінальна концепція духовного світу, який є вищим щаблем в ієрархії: фізичний світ неживої природи – світ живої природи (біосфера) – психічний світ (ноосфера) – духовний світ (спіріосфера) [5, с. 16].

У психологічному плані феномен духовності співвідноситься з когнітивно-інтелектуальними, чуттєво-емоційними процесами, самосвідомістю та волею особистості, що виявляється в її діяльності та поведінці. Характерним показником духовності є моральна, естетична та етична спрямованість особистості. Розвиток духовності відбувається в тісному зв'язку з розвитком свідомості людини, адже поняття свідомості охоплює всі пізнавальні процеси, самосвідомість, емоційні та цілетвірні компоненти особистості.

З огляду на погляди психологів щодо досліджуваної категорії доходимо таких висновків:

- 1) духовність – це специфічна людська якість, що характеризує поведінку, ціннісні орієнтації особистості [14, с. 782];
- 2) духовність – творча здатність людини до самореалізації та самовдосконалення [21, с. 376];
- 3) ознакою духовності є ціннісні орієнтації особистості [4, с. 147];
- 4) духовність – вихід за межі егоїзму, особистої користі [2, с. 126].

Поняття “духовності” вивчається й педагогічною наукою, як невід’ємна частина особистості.

На думку педагога К. Матюші, духовність людини впливає з особливостей її духу й душі, з їх взаємодії та єдності.

Духовність – поняття багатогранне й складне. Воно охоплює всі світоглядні аспекти пізнання й розуміння світу, важливі проблеми життєтворчості, емоційної сфери діяльності, відчуття душею і серцем живого духу довкілля в самому собі [11, с. 164–165].

С. Гончаренко наголошує, що «Із категорією духовності співвідноситься потреба пізнання світу, себе, смислу й призначення свого життя. Людина духовна настільки, наскільки вона замислюється над цими питаннями й прагне дати на них відповіді. Втрата духовності рівнозначна втраті людяності. Формування духовних потреб є найважливішим завданням виховання» [19, с. 106].

На думку З. Гіптерса, представника сучасної педагогічної науки, духовність – це спосіб розбудови особистості, це, образно кажучи, зустріч із самим собою – своєю душею, внутрішнім «Я»; вихід до ціннісних інстанцій формування, конструювання особистості та її менталітету; провідний чинник смислової гармонізації, поєднання образу світу з моральними законами [5, с. 15].

Духовність людини була й залишається ядром споконвічної проблеми «людина і світ». Під «духовністю», на думку І. Дубровіної, розуміється причетність людини до світу в усіх його проявах. У духовної людини зовсім немає усвідомлення протилежності між нею та світом, свідоміс-

тю і Всесвітом, навпаки, така людина всюди та скрізь бачить наявність паралелізмів між мікрокосмосом – людським буттям і макрокосмосом – усім навколишнім світом. Світ усвідомлюється людиною як безпосередньо «свій», як продовження «Я», а своє «Я» усвідомлюється людиною як логічне продовження навколишнього світу. Духовна людина перевершує потреби простого виживання. Духовність дає можливість людині відбутися, стати самою собою, жити відповідно до законів людського життя.

Проаналізувавши поняття «духовність» із педагогічної позиції, доходимо таких висновків:

- 1) багатство духовності визначається соціальною цінністю діяльності, якій присвятила себе людина [11, с. 164–165];
- 2) духовність – спосіб розбудови особистості: зустріч зі своїм внутрішнім «Я»; вихід до ціннісних інстанцій формування особистості; гармонізація світу з моральними законами [5, с. 15];
- 3) духовна людина не протиставляє себе світу.

Отже, ознайомившись із визначеннями «духовності», які є надбаннями гуманітарної галузі знань, як теоретичне підґрунтя для подальшого дослідження нами обрані такі наукові позиції:

- духовність – це специфічна людська якість, що характеризує поведінку, ціннісні орієнтації особистості;
- духовність – творча здатність особистості до самореалізації та самовдосконалення;
- духовність – це вихід за межі егоїзму, особистої користі;
- духовність – спосіб становлення й культурного зростання особистості.

Отже, для мистецької освіти актуальним сьогодні є формування особистості майбутнього вчителя як носія ціннісних орієнтацій на основі пізнання й сприйняття «загальнолюдських ідей», а також формування ціннісного ставлення майбутнього вчителя музики до професійної діяльності. Така спрямованість підготовки педагога зможе істотно вплинути на мотиваційний, змістовний і операціональний компоненти його майбутньої професійної діяльності, не дасть змоги обмежитися вузькими цілями, нагадуючи про високе призначення мистецтва. Майбутній учитель мистецтва, який виробив у процесі педагогічної освіти особистісну систему цінностей, професійну культуру, готовий до здійснення духовного та ціннісно-смислового виховання молодого покоління, відкриває нові шляхи для удосконалення сучасної освіти.

Список використаних джерел

1. Анисимов С.В. Духовные ценности: производство и потребление / С.В. Анисиомов. – М.: Мысль,

References

1. Anisimov, S. V. (1998). *Moral values: production and consumption*. Moscow: Mysl'. [in Russian].

1998. – 253 с.
2. Бех І.Д. Духовні цінності в розвитку особистості / І.Д. Бех // Педагогіка і психологія. – 1997. – №1(14). – С. 124-129.
  3. Бойко Г.Г. Совершенствование профессиональной подготовки учителя музыки / Г.Г. Бойко // Естествознание и гуманизм: сб. науч. тр. / под ред. проф., д.б.н. Ильинских Н.Н. – Т.4. – Томск, 2007 – Вып.3 – С.44-47.
  4. Боришевський М.Й. Духовні цінності в становленні особистості громадянина / М.Й. Боришевський // Педагогіка і психологія. – 1997. – №1(14). – С.147-151.
  5. Гіптерс З. До проблеми духовного виховання студента/ З. Гіптерс // Рідна школа. – 2000. – №11. – С. 15-17.
  6. Дедюхин Б.В. Сердца искушённые: беседы, интервью, очерки о русском православии / Б.В. Дедюхин. – Саратов: Приволжское книжное издательство, 1990. – 416 с.
  7. Закон України “Про Освіту” // Виховна робота в закладах освіти України. Вип. II. – К., 1998.
  8. Зязюн І.А. Неперервна освіта як основа соціального поступу / І.А. Зязюн // Неперервна професійна освіта: теорія і практика: зб. наук. пр.: у 2-х ч. / за ред. І.А. Зязюна та Н.Г. Ничикало. – К., 2001. – Ч1. – 392 с.
  9. Лы́на Т.А. До проблеми формування духовної культури особистості / Т.А. Лы́на // Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики: зб. наук. пр. / ред. кол. Гузій Н.В. та ін. – К.: НПУ, 1999. – Вип.3. – С.112-114.
  10. Киричук О.В. Рівні суб’єктивності та індикатори духовності людини / О.В. Киричук, З.С. Карпенко // Педагогіка і психологія. – 1995. – №3. – С. 3-11.
  11. Матюша І.К. Духовність та її виховання у старшокласників/ І.К. Матюша // Педагогіка і психологія. – 1998. – № 3. – С. 164-170
  12. Михальцова Л.Ф. Профессиональное образование будущих учителей в условиях педагогического вуза / Л.Ф. Михальцова // Педагогическое образование и наука. – Ярославль: Ремдер, 2009. – № 9. – С.56-59.
  13. Помиткін О.Е. Духовний розвиток учнів у системі шкільної освіти / О.Е. Помиткін: науковометод. посібник, К.: ІЗМН, 1996. – 164 с.
  14. Психологія. Словарь. / Под общ. ред. А.В. Петровского, М.Г. Ярошевского. – М.: Политиздат, 1990. – 494 с.
  15. Рашковська В.І. Православна та світська культура у становленні духовності особистості / В.І. Рашковська // Творча особистість учителя. – 1999. – Вип. 3. – С. 159-162.
  16. Рудь О.В. Особливості підготовки спеціалістів викладання курсів духовно-морального спрямування в загальноосвітній школі / О.В. Рудь, Т.П. Верба // Педагогічний пошук. – Луцьк, 2011. – № 4. – С.50-53.
  17. Сагатовський В.М. Феномен духовної атмосфери / В.М. Сагатовський // Філософська та соціологічна думка. – 1992. – № 10. – С.151-161.
  18. Словарь практического психолога / сост. С.Ю. Головин. – Минск: Харвест, 1997. – 800 с.
  2. Bekh, I. D. (1997). *Moral values in the development of personality*. Pedagogy and psychology. 1(14). 124-129. [in Ukrainian].
  3. Boiko, G. G. (2007). *Improving of the professional training of a Music teacher*. In Ilinskikh N. N. Natural sciences and humanism. Tomsk 3. [in Russian].
  4. Boryshevskiy, M. Y. (1997). *Moral values in the development of a citizen's personality*. Pedagogy and psychology. 1(14). 147-151. [in Ukrainian].
  5. Hipters, Z. (2000). *To the problem of moral education of student*. Ridna shkola. 11. 15-17. [in Ukrainian].
  6. Dediukhin, B. V. (1990). *Tempted hearts: disputes, interviews, essays on Russian Orthodoxy*. Saratov: Publishing House Privolzhskoe. [in Russian].
  7. Law of Ukraine “On Education”. (1998). Educational work in educational establishments of Ukraine. Issue II. Kiev. [in Ukrainian].
  8. Zyaziun, I. A. (2001). *Continuous education as a basis of social tread*. In I. A. Zyaziun, N. G. Nichikalo. Continuous professional education: theory and practice: collection of scientific works: in 2 parts. Kiev 1. [in Ukrainian].
  9. Ilyina, T. A. (1999). *To the problem of a person's moral culture formation*. In Guziy, N. V. Teacher's creative personality: problems of theory and practice: collection of scientific works. Kiev: NPU. 3. 112-114. [in Ukrainian].
  10. Kyrychuk, O. V. (1995). *Levels of subjectiveness and indicators of man's spirituality*. Pedagogy and psychology. 3. 3-11. [in Ukrainian].
  11. Matiusha, I. K. (1998). *Morality and its development in high school students*. Pedagogy and psychology. 3. 164-170. [in Ukrainian].
  12. Mikhal'tsova, L. F. (2009). *Professional education of future teachers in conditions of pedagogical establishment*. Pedagogical education and science. Yaroslavl': Remder. 9. 56-59. [in Russian].
  13. Pomytkin, O. E. (1996). *Moral development of pupils in the system of schooling*. Kiev: IZMN. [in Ukrainian].
  14. Psychology. (1990). Dictionary. In A. V. Petrovsky, M. G. Yaroshevsky. Moscow: Politizdat. [in Russian].
  15. Rashkovskaya, V. I. (1999). *Orthodox and secular culture in the development of person's morality*. Teacher's creative personality. 3. 159-162. [in Ukrainian].
  16. Rud', O. V. (2011). *Peculiarities of specialists' training in teaching courses of spiritual and moral direction in comprehensive school*. Pedagogical research. Lutsk, 2011. 4. 50-53. [in Ukrainian].
  17. Sagatovskiy, V. M. (1992). *Phenomenon of moral atmosphere*. Philosophical and sociological thought. 10. 151-161. [in Russian]. [in Ukrainian].
  18. Dictionary of practical psychologist. (1997). In S. Y. Golovin. Minsk: Kharvest. [in Russian].
  19. Tiurina, T. (1998). *Fundamentals of moral pedagogy: Philosophical and pedagogical essays*. L'viv: LDIFK. [in Ukrainian].
  20. Shevchenko, G. P. (1989). *Moral development of pupils*. Soviet pedagogy. 8. 26-30. [in Russian].
  21. Yuzvak, Zh. M. (1996). *Spirituality and psychologi-*

19. Тюріна Т. Основи духовної педагогіки: Філософсько-педагогічні нариси. – Львів: ЛДІФК, 1998. – 132 с.
  20. Шевченко Г.П. Духовное развитие учащихся / Г.П. Шевченко // Советская педагогика. – 1989. – № 8. – С. 26-30.
  21. Юзвак Ж.М. Духовність і психологічні аспекти / Ж.М.Юзвак // Українська психологія і сучасний потенціал. – К., 1996. – Т. 3. – С.373-378.
  22. Яценко Т.С. Психологічні основи групової психокорекції / Т.С. Яценко: навч. посібник. – К.: Либідь, 1996. – 264с.
- cal aspects. Ukrainian psychology and modern potential. Kiev. T. 3. 373-378. [in Ukrainian].*
22. Yatsenko, T. S. (1996). *Psychological grounds of a group psychocorrection.* Kiev: Lybid'. [in Ukrainian].

Рецензент: Сегеда Н.А. – д.пед.н., професор

Відомості про автора:

Покатильська Ганна Віталіївна

Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького
вул. Леніна, 20, м. Мелітополь,
Запорізька обл., 72312, Україна
doi:10.7905/нвмдпу.v0i10.712

Надійшла до редакції: 15.05.2013 р.

Прийнята до друку: 12.06.2013 р.